

Peter Juščák
A nezapomeň
na labutě!

Peter Juščák
A nezapomeň na labutě!

PROSTOR

Peter Juščák

A nezapomeň na labutě!

přeložila Eva Josífková

PROSTOR | PRAHA | 2019

© Peter Juščák, 2014
Czech edition © PROSTOR, 2019
Translation © Eva Josífková, 2019

ISBN 978-80-7260-419-7

Kniha vychází s finanční podporou Komisie SLOLIA,
Literárne informačné centrum, Bratislava

Knihu finančně podpořilo
Ministerstvo kultury České republiky

Věnuji své mamince

*Na světě jsou velmi jednoduché otázky,
na které neexistují odpovědi,
jen cosi jako ptačí volání.*

PRVNÍ KNIHA

ZÓNA

SLUŽBA

Čtvrtek 5. března 1953

1

Co všechno musí žena ztratit, aby se z ní stala prostá lidská bytost? Všechny své touhy? O co musí přijít, aby se vyhýbala budoucnosti, přemýšlela jen v minulém čase a jejím nejbližším cílem bylo tak nanejvýš zítřejší ráno? A jak se má podívat sama na sebe, když je umořena prázdnotou a ze sebe už nedokáže vydat nic, co by alespoň vzdáleně připomínalo její ženský rod?

Ovšem, v běžném životě se mnohým ženám stává, že se náhle dostaví trápení a velké starosti, nečekaná nemoc nebo chudoba, anebo jim zkříží cestu nevhodný muž či jiná rána a rázem se život zkomplikuje a zamotá. Najednou je třeba přehrabovat se v minulosti, hledat viníka, přít se s vlastní naivitou a přitom ne a ne pokročit kupředu, do budoucnosti.

Jenomže na válku je jeden člověk příliš krátký. Válka, které později přiřadili číslo dvě, sklízela své plody ještě dlouho poté, co skončila. Také ona zamotala osudy lidí k nepoznání a mnohé z nich jsou zamotané dodnes.

Něco jiného je zóna. Zóna není válka, jen její stín. Tady není frontová linie, jen bývalí, současní a budoucí vězni a jejich protějšek: bývalí, současní a budoucí strážci. Kvůli tomuto

složitému uspořádání je každá zóna v nástrahách na své nechtěné obyvatele dokonale nepřekonatelná. Pouze ona umí přichystat takové náhody a zákonitosti, že člověku nezbudou síly ani na kladení otázek, natož na hledání odpovědí.

Dodejme si však i trochu útěchy – v zóně, naštěstí, není moc času na přemýšlení o ztracených dnech či rozplynulých nadějích, není čas, aby se jim člověk poddal, rezignoval a postupně odpadával, protože ho denně oživují všudypřítomné pichlavé drobnosti: tady ti najednou chybí knoflík, tam přibyla díra na bagančeti, zmizí ti lžice nebo vzácný šátek, přeloží tě na horší práci anebo je potřeba přenést přes bránu ukradené brambory... Tisíceré drobnosti zaměstnávají mysl člověka ve dne i v noci, trápí ho, sužují, popohánějí ho k neustálé vynalézavosti a tak ho nechtěně chrání před úplným pomatením.

Stmívá se. Irena se s dýchavičnou Žeňou vrací ze služby v kuchyni. Vichr jim olizuje obličej i mastné vatované kabáty, opírá se do nich a brání jim v cestě. Starší Žeňa kráčí vpředu, mladší Irena jde za ní. Lopotí se, postupují pomalu, nohy se jim tiše boří do sypkého sněhu. Už je čtvrtek, ale fujavice od začátku týdne nepolevuje. Pichlavý sníh se sype a sype, vichr kvílí a prohání ho zónou, v závětrí za baráky vrší závěje a zbytek sněhu žene nad nízkými střechami baráků do bezpočetných dolin. Dvě osamělé postavy za sebou nechávají unavené šlépěje, ale stačí zafíčení větru a stopy jsou nenávratnou minulostí. Jen žádné stopy, žádné stopy...

Nejhorší je ztracení sebe samé, to každodenní ubývání myšlenek, vyprazdňování snů i drobných ženských nadějí, v tom číhá nebezpečí pozvolného úpadku kterékoli ženy a její proměny v prostou lidskou bytost. Bůhví, zda se vůbec lze vůči tomu bránit.

Každá zima přinese několik sněhových bouří, jako je tahle. Říká se jí buran. Vichr se nad zónou točí, do očí metá sníh a každého nemilosrdně zažene do dřevěných baráků – vězně, strážce, politruky, náčelníky i hospodáře s jejich smělymi plány. V takové době nezbývá nic jiného než trpělivě čekat, až bouřka pomine, a platí to pro všechny stejně, pro lidi i pro

divokou zvěř. Jen Žeňa se dnes ráno nečekaně vzepřela a ohromila Irenu neuvěřitelným nesmyslem, prý je načase zemřít!

Takové je tedy jedno z dnešních překvapení. Přitom starší a zkušenější Žeňa Irenu i jiné ženy tolikrát utěšovala, zbavovala je zničujícího sebeobviňování přísátého na každou z nich: „My nejsme to zlo, které je potřeba trestat. Naopak, je zapotřebí trestat zlo, které nás sem přivedlo, tedy bezuzdnost poličních ničemů, jež pouze vystřídala bezuzdnost těch předcházejících, šlechtických! To nic nemění na tom, že střídání bezuzdností nazvali vznešeně – revolucí.“ Jindy zase radila: „Nejz všechen chleba najednou. Nedívej se do očí strážnému. Těžkou práci dělej pomalu. Udržuj tempo. Netrap se, že všechno je jiné než doma, a hlavně neplač, když nemusíš...“

Trest jí už vypršel, podobně jako bezzubé Pípačce s usměvavou jizvou na tváři a teoreticky by měly být obě na svobodě. Jenže každé připsali „závažné důvody, které způsobily, že orgány dočasně pozastavují jejich propuštění až do vyřešení jejich situace v průběhu dosažitelné doby“. Dosažitelná doba se protahuje a postupně mění na nedosažitelnou – i za tím je schován duch zóny.

Irena postřehla Ženino zvláštní chování ráno u nádobí. Vznášela se mezi hrnci jako baletka, pohrdavě plácala hadrem po připálené špíně, mlčela, zato ten její úsměv!

Podobně zlověstně se usmívala Xeňa Suchaničová, ale popravdě řečeno, s mnohem větší grácií a něhou. Bylo to před osmi lety, když vystoupily z lodi v magadanském přístavu. Od moře foukal studený vítr, slaná tříšť se usadila až v krku a vlhké šaty chladily po celém těle. Pasažérky roztřesené zimou civěly na bezútěšný přístav, šedivé město a v olověných mracích schované studené hory. Kdo by býval tušil, že na světě existuje i něco odpornějšího, než byla přečpaná loď *Felix Dzeržinskij*?

Xeňa Suchaničová se hrozného města ani dozorců nelekla. Na její tváři se prostě objevil divný nadpozemský, jakoby povýšenecký, či spíše pohrdavý úsměv a už nezmizel. Přidala k němu i půst a od prvního dotyku s Magadanem nedala do pusy nic, ani chleba, ani kipjatok, nedala na ničí, ani na Irenino, domlouvání. Jenom pak jednou v noci náhle stiskla

Ireninu dlaň a takhle tiše se jako jedna z prvních navždy se světem rozloučila. Zůstala po ní jen vzpomínka na její nepochopitelný úsměv.

Celá zóna je ve velkém bílém závoji, chumelenice bičuje obličej a strážní věže v rozích připomínají duchy. Pod jejich stříškami se rozsvítily reflektory a změnily se na slídící příšery.

U velitelského baráku se mihla přihrbená postava. Chvilí stála, potom spatřila obě ženy a vydala se směrem k nim. Podle kolébavých pohybů bylo jasné, že dozorkyně Paraska si nedá pokoj ani v tomhle sněžném pekle. Je to ona, krátký bílý kožíšek s černým lemováním, vysoké kožené holínky, huňatá sibiřská beranice, trčí z ní jen nos a zlostné oči.

– Stát! Okamžitě stát! – zaryl se do větru její chraplavý hlas.

Thustou koženou rukavicí si chrání oči před sněhovými bodlinami, ale svůj hlas chránit nemusí, ten dokáže bojovat s každým živlem. Kdo jim dovolil odejít z pracoviště bez dozoru, ha!?

Inu, oznámily Pašovi, že jsou připraveny k odchodu, ale starý lenoch se rozvaloval v kuchyni u kamen, okusoval chleba a pozoroval ženy. Pobíhaly sem a tam, přenášely hrnce, pánve, míchaly vařící se jídlo, chvíli se smály, chvíli klely, kdo by pospíchal do fujavice? Však počkejte, než dojím, vždyť nehoří. Tak čekaly a čekaly, ale Paša ne a ne vstát. Když konečně dojedl, už zase popíjel čaj. Nakonec jim levou holínkou pokynul, aby tedy šly i bez stráže. Irena odmítla a chtěla čekat, ale Žeňa vzala jeho pokyn vážně, nasadila si beranici a vyšla do větru. Paša usrkával z plechového hrnku, zašklebil se na ni, a tak se znechucená Irena zvedla také. Jenomže na Pašu se teď vymlouvat nemůžou, to by si zbytečně zavařily ještě i v kuchyni.

– Jdeme z latríny, – zalhala Parasce. Latrína je místo, kam můžou chodit bez dozoru, avšak ve dvojici, takže zdůvodnění by mohlo i obstát.

Paraska neslyší, nevnímá, hněv jí zatemnil rozum.

– V baráku máš parašu! – křičí. – Purga rovná se paraša! To nevíte, suky čistotné?

Vítr jí vyškubává slova, v chuchvalcích je válí po sněhu a trousí až k lesu. Purga a paraša, za jiných okolností by to

bylo zábavné! Purga – vichřice, paraša – plechový sud na výkaly. Neví se, kdo jako první pojmenoval velký nočník podle Parasky, ale způsobil, že nositelky tohoto jména mají nezáviděníhodnou smůlu. Návod na použití paraši láká k nebezpečné dvojsmyslnosti. Ale Bože chraň před Paraskou něco naznačit.

Irena klopila zrak. Provinile postávala mezi dozorkyní a Ženou a rameny zakrývala její vrásčitou tvář. Chtěla ji před dozorkyní chránit, jen aby neodhalila její andělský a neúčastný úsměv. Paraska úsměvy vězňů nenávidí, a když se jí zachce, tak je i trestá. A když se trestá jeden, přidá se i druhý, proto byla Irena ve střehu a raději na Ženiny dnešní urážky zapomněla. Kryla ji a chránila, přestože si to vůbec nezasloužila.

Paraska zkoumala Irenin obličej, hledala, o co by se drápem zasekla, když už se po kolena ve sněhu vydala na takovou cestu. Najednou se do kvílení větru ozvala siréna, húúííhúú. Takhle vedení tábora svolává porady vedoucích. Vpodvečer to bylo dost neobvyklé, houkání překvapilo i Parasku. Siréna přerývaná vichřicí hučela naléhavě a dlouho, dozorkyně se v hlubokém sněhu otočila a už jenom vrískla na rozloučenou:

– Zmizet a srát do paraši!

Irena si vydechla. Měly za sebou jedno malé vítězství.

V hustém vzduchu ubytovacího baráku visela jejich bezprostřední minulost – zbytky kouře po borovicovém dřevu, pach propocených kabátů a kalhot, proležené slámy na pryčnách a k tomu směs všeho, co vydýchá dvě stě padesát žen za jednu noc a celý den. Z předsíně je vidět dovnitř jako do úlu. Hlasitá vřava, hukot, bzucení jako pokaždé, když se kvůli bouřce nejde do práce.

Žeňa se unaveně sesunula na lavici a nadále se uculovala. Bylo to dost neupřímné, možná i nechutné divadlo. Kdo potřebuje zbytečné úsměvy? V zóně je každý úsměv signálem vážné zranitelnosti. Namane se tichá práce někde ve skladu, přijde z domova dopis, něco se podaří ukrást, a už se žena neudrží a celkem zbytečně se začne usmívat. Vzápětí se najde udavač, příčinu takové veselosti vyčenechá a víc se nesměj, holubičko: nahlas ses modlila, zpívala sis, pomlouvala jsi nadřizené... hříchu je habaděj. Po vině přijde zákonitý trest a hned je po

úsměvu. Opět se s pilou v ruce ocitneš v lese, a teď pracuj, otrokyně. Teď se směj! Zazpívej si, pomodli se! Pomoc tvého pámbička se ti při plnění sovětských norem hodí. Trochu ty, trochu on, a komunismus vybudujeme rychleji, nebo to tak není?

2

Žeňa a Irena od rána krájely chleba. Dva tisíce pět set krajíců, co krajíc, to dvě stě gramů. Potom poklidily v kuchyni a hned se přesunuly do umývárny. V pondělí se začalo s mimořádným čištěním velkého nádobí a kuchyňského náčiní.

– Tohle, tohle, tohle, – klepala prstem na hrnce tlustá Aňa. – Čistě a blýskavě, jasné? – štěkla. Kotle byly připraveny na zemi, ukazovala na ně nohou, o ten největší zakopla a zaklela. Pohrozila jim a kulhajíc zmizela v tmavé chodbě.

Stoupající pára z kádě se valila, točila se pod stropem a dusila, nejdřív bylo potřeba si na ni zvyknout. Nečistoty v horké vodě měkly, odmáčely se a ženy se daly do práce. Nejprve zevnitř zbytky včerejší kaše, občas však zvenčí drhly i staré zaschlé kousky jídla, které připomínaly dřívější dobu. Potom následovaly zažrané saze, rez, mastnota, připálené zbytky jídel. Irena se po dlouhé době na práci těšila a šla jí od ruky. Co jí je do hrnců a nádobí! Na sobotu jí povolili návštěvu syna! Potichu si prozpěvovala a v duchu už byla na cestě do Bujčanu. Nevnímala černý kotel, viděla černá kukadla v šibalském obličejí a synovo hopsání v Kátiných bačkůrkách. Nebýt vřískotu a ječení pomocnic v kuchyni, možná by si zapívala i hlasitěji.

Zato Žeňa byla od rána neobvykle tichá. Skloněná nad kádí drhla hrnec, obklopená chuchvalci páry pokyvovala šedivou hlavou a vzápětí jí nevěřícně kroutila. Jako by si povídala sama se sebou, ale jen tak, beze slov, bez vět, taková samomluva někde v nitru a na obličejí přilepený úsměv jako z jiného světa. Irena si ji změřila pohledem a její ranní pocit spokojenosti se změnil ve zvědavost. Žeňa pohroužená do svých myšlenek se najednou vzpřímila, podívala se přes Irenu na špinavé okno a pomalu řekla:

– ... a chci umřít.

Irena zmlkla. Nechala hrnec plavat v horké vodě, opřela se o okraj kádě a dívala se na ni jako na přízrak. V zónách se stávalo, že se připlazily trudné myšlenky, koho by nesužovaly, ale Žeňa? Teď, když má vyměřený trest za sebou a už ji můžou kdykoliv pustit?

– A co bude s polonézou? – zeptala se jí Irena ostrým hlasem, aby jí naznačila, že její morbidní úvahy nemůže brát vážně.

– Polonéza? – zamyslela se. Položila ruce na hrnec, jako by jí měla vnuknout odpověď jeho tajemná dutina.

– No? Na to jsi nemyslela?

O polonéze se nemluví nahlas, tuhle skladbu nacvičují v utajení. Čas na ni ještě nedozrál a ženy se polské vedoucí na tajemství neptají. Ženin hlas je v polonéze velmi důležitý a najednou si vzpomněla:

– Aha, máš pravdu. Sbor, naše pomsta, – řekla s jemnou ironií.

Založení sboru vymyslela Danuta. Cynická stařena, žádná romantická naivka. V létě s překvapením poslouchala, jak si ženy při kosení zpívají, a kupodivu, nikdo z dozorců proti tomu nic nenamítal. Proč tedy nezpívat na úrovni, proč nezařadit řádný sbor? Využila dobrou náladu politruka Zurbajeva a předestřela mu návrh, aby nezpívaly jen tak na loukách, ale hezky v zóně, pod dohledem a možná i při slavnostech. Politruk přemýšlel, zvažoval, hledal motiv, proč ho chce prohnaná Polka podvést, ale nenašel nic. Poláky všeobecně neměl rád, ale náhle dostal vnuknutí – umělecký sbor by mohl být oporou jeho teoretické práce! Pěvecký sbor věžeňkyň! Ohromná věc pro pověst zapadlého Pisčaku. V tu chvíli objektivitelsky zdvihl prst a potvrdil:

– Ano, pé tři sta třináct, sbor!

Třístátřináctka, tedy Danuta, mu přinesla skvělý nápad. Od dob, kdy začal psát vědeckou práci, cítil, že jeho nápady musí být nenapodobitelné. Posadil se za stůl a s potěšením ji nechal povídat dál. Omámily ho další a další podmanivé podněty. Nadchnul se a potom už šlo všechno velmi rychle. Na Politické správě zón v Jagodném vydobyl povolení vytvořit